

УДК 336.228.233

Островерха Р.Е.

ПРИБУТОК СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ТА ПОРЯДОК ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню проблем, що виникають у процесі формування прибутку страхових компаній як бази прибуткового оподаткування

Ключові слова: *страхова компанія, доходи, витрати, фінансовий результат, прибуток, податок, об'єкт оподаткування, база оподаткування.*

Постановка проблеми. Прибуток як комплексний, інтегрований показник всебічно характеризує ефективність певного виду бізнесу, а тому його привабливість для інвесторів. Стимулюючи або, навпаки, стримуючи ділову та інвестиційну активність у різних галузях та сферах економічної діяльності, прибуток сприяє цілеспрямованому міжгалузевому та між регіональному перерозподілу капіталів, чим впливає на формування структури національної економіки: “Структура виробництва конкурентної ринкової системи визначається прибутками. Прибутки спонукають розширення галузі, збитки – згорання” [1, с. 77]. Стратегічна роль і значення прибутку у соціально-економічному розвитку зумовлює необхідність запровадження чітких та однозначних критеріїв визнання та методів оцінки усіх складників, що формують фінансовий результат.

Ці проблеми особливо актуальні для страхових компаній, тому що у нормативних документах не невизначені основи методологічної бази економіки страхування, зокрема, такі поняття як “собівартість”, “дохід”, “прибуток” страховиків, порядок та джерела їх формування. Кардинальна зміна з 2011 р. форми прибуткового оподаткування страховиків [2] зумовлює гостру необхідність розробки теоретичних засад, що забезпечать оптимальне формування оподаткованого прибутку як одного із найважливіших елементів податку.

При висвітленні проблем, пов'язаних із удосконаленням системи прибуткового оподаткування страховиків, увага приділяється лише окремим аспектам формування прибутку [3]. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, результати яких можна плідно імплантувати у податкову систему.

Метою статті є розробка методологічних засад формування оподаткованого прибутку страхової компанії на основі дослідження сутності фінансових результатів діяльності страховиків.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі сформувалися діаметрально протилежні погляди щодо сутності прибутку страховиків та джерел його формування, що і зумовлює неоднозначність підходів до прибуткового оподаткування. Виходячи із постулату “...у страхуванні у силу непродуктивного характеру діяльності національний дохід не створюється, прибуток формується за рахунок перерозподілу коштів страхувальників” [4, с.

334], робиться висновок “..у страхуванні термін “прибуток” застосовується умовно” [5, с. 70]. Закиди щодо штучності, неприродності самого поняття “прибутку” страховиків позбавляють його всякого економічного змісту та призводять до висновків, що він не піддається реальному виміру, тому не може бути об’єктом оподаткування.

Але, у ринкових умовах страхові компанії працюють на комерційних засадах і лише прибуток може гармонізувати власну вигоду підприємця-страховика із суспільними потребами у страховому захисті: “Історія страхування підкреслює, що не стільки прагнення до спільності, як прагнення до наживи створило сучасну розвинену страхову справу. Мотив, що надихає засновників страхового підприємства, ... переважно наступний: одержання доходів” [6, с. 30]. Прибуток є стимулом для створення страхових компаній: “Не слід забувати, що страховик – це бізнесмен. Адже, бажання у страховика-бізнесмена страхувати виникає тоді, коли він упевнений у можливості одержання прибутку. Саме у одержанні прибутку – основний інтерес страховика” [7, с. 36]. Для розробки економічного обґрунтованого порядку формування прибутку як бази оподаткування слід відрізнити природно неприбуткові страхові операції від прибутку як фінансового результату від усіх видів діяльності страховика, дозволених законодавством. Про прибутковість страхової галузі протягом усього періоду спостережень також свідчать і статистичні показники (рис. 1).

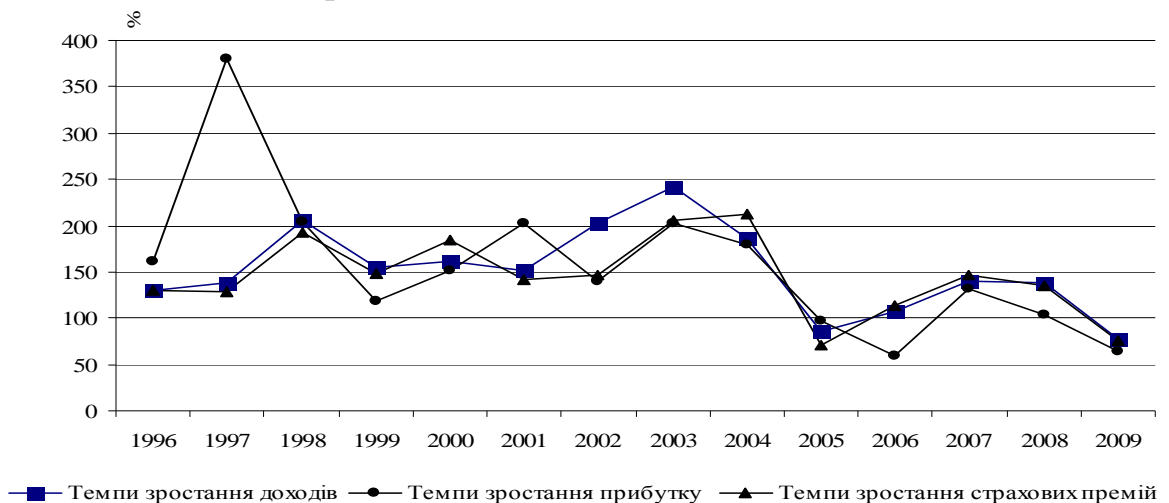

Рис. 1. Динаміка темпів зростання прибутку, страхових премій і доходів страховиків

Рисунок засвідчує щорічну позитивну динаміку прибутку страховиків, який за 14 років (1996-2009рр.) зріс майже у двісті разів з 13,8 млн грн. у 1995 р. до 2675,5 млн грн. у 2008 р. [8]. Це доводить, що за результатами діяльності страхової компанії страховики одержують прибуток, який може бути базою прибуткового оподаткування.

Аналогічні висновки підтверджує і порівняння сум податку на страхові внески із розрахунковими сумами прямого податку на прибуток (табл. 1).

Таблиця 1.
Аналіз впливу зміни об'єкта прибуткового оподаткування на величину податку на прибуток, *(млн грн.)

Рік	Страхові премії	Альтернативний податок	Прибуток страховиків	Прямий податок	Абс. відх., +; –
1999	927,5	34,4	205,7	61,7	27,3
2000	1738,3	49,8	312,9	93,9	44,1
2001	2472,4	63,8	635,2	190,6	126,6
2002	3757,3	75,0	940,2	282,1	207,1
2003	7338,7	125,6	1913,2	574,0	448,4
2004	12844,8	186,4	3175,2	793,8	607,4
2005	8072,5	228,0	3336,9	834,2	606,2
2006	9239,0	251,0	1954	488,5	257,5
2007	13586,9	380,9	2584,6	646,2	265,3
2008	18391,8	355,6	2675,5	668,9	313,3
2009	13767,9	371,2	1739,1	434,8	63,6

*Розраховано за даними [9], [10]

Показники таблиці свідчать, що протягом 1999-2009 рр. величина прямого податку на прибуток постійно перевищувала суми альтернативного податку, що засвідчує його фіскальні переваги порівняно із податком на страхові премії.

У процесі оптимізації прямого податку на прибуток необхідно досягти дві діаметрально протилежних цілі 1) не допустити падіння доходів бюджету; 2) унеможливити безпідставне вилучення обігових коштів компанії, які можна використати для її розвитку та зростання платоспроможності і ліквідності. Вирішення цих завдань залежить від спроможності податкової системи гармонізувати фіскальну ефективність податку з його економічною ефективністю, що можливе за рахунок встановлення оптимального податкового навантаження на страхові компанії виходячи з їх економічного потенціалу, тобто прибутковості галузі. Для цього розрахунок прибутку необхідно наближувати до усталених у світовій практиці норм шляхом запровадження економічно обґрунтованих принципів визнання і оцінки доходів і витрат як складників бази оподаткування.

Згідно Закону України “Про страхування” [11] страхові компанії мають право займатись страхуванням, перестрахованням та фінансовою діяльністю, пов'язаною із формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням, що і визначає структуру їх прибутку (рис. 2).

Фінансовий результат кожного виду діяльності формують певні дохідні та витратні потоки. За видами діяльності страховиків доходи і витрати поділяють на три групи: 1) від страхування та перестраховання; 2) від інвестиційної та фінансової діяльності; 3) від іншої звичайної діяльності та надзвичайних подій. Але, предметом цього дослідження є розробка методичних засад формування доходів і витрат лише від страхової діяльності. Для управління компанією

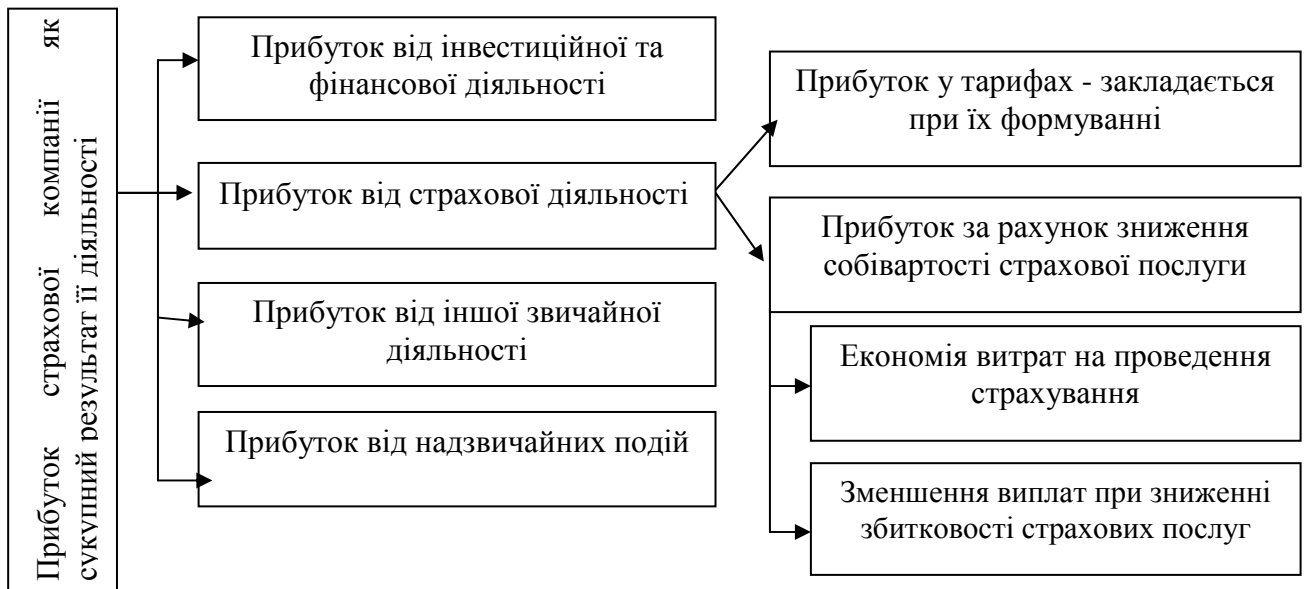

Рис. 2. Складові прибутку страхової компанії

страховику необхідна достовірна інформація про фінансові результати саме страхування і перестраховування як основного виду діяльності, заради якого він з'являється на ринку. Крім того, специфіка страхування (інверсія страхового технологічного циклу та вірогідний характер руху фінансових ресурсів) впливає на формування лише доходів і витрат від страхової діяльності, “коректне визначення” яких “пов’язане з низкою значних технічних ускладнень” [3, с. 2]. Їх суть полягає у необхідності перерозподілу дохідних та видаткових потоків між звітними періодами. Механізмом такого перерозподілу є страхові резерви, які страхові компанії формують згідно законодавства [11] (рис. 3).

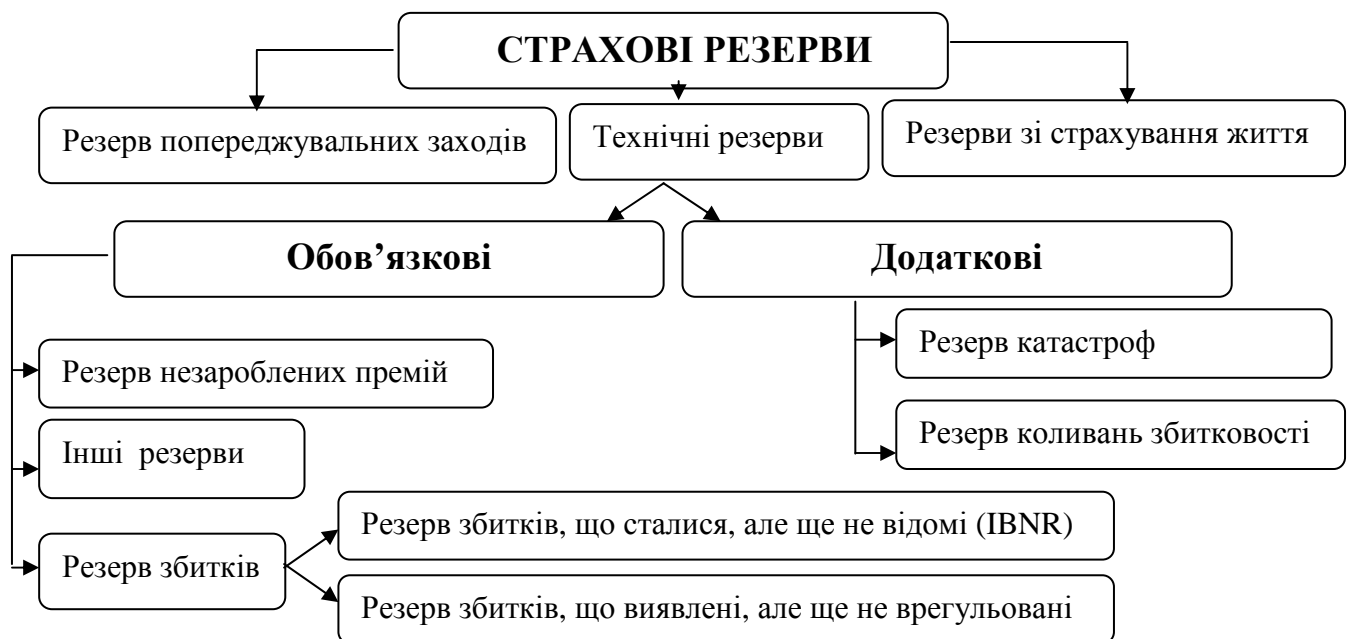

Рис. 3. Блок-схема формування страхових резервів

Резерви страхових компаній мають принципово інший характер, ніж страхові резерви інших суб'єктів господарювання, включаючи фінансові установи. Кожний вид резервів має власне призначення, формується за власною методикою, по-різному впливаючи на формування складників фінансового результату.

Утворення технічних резервів зумовлене самою технікою страхових операцій. Страхова премія сплачується на початку дії договору страхування, а відшкодування ймовірних збитків може відбутися згодом, при настанні страхових випадків (або взагалі не відбутися). Виконання страхових зобов'язань протягом усього терміну дії договору страхування забезпечує резерв незароблених премій. Це частина страхових платежів, що надійшли у звітному періоді, але відповідають зобов'язанням за діючими договорами страхування і призначаються для покриття страхових ризиків, які не минули на звітну дату. Вони розподіляють страхові премії між звітними періодами, чим безпосередньо впливають на формування доходів страхових компаній. Відповідно, дохід від страхових операцій за звітний період формує алгебраїчна суми страхових премій та величина, на яку зростають або зменшуються резерви незароблених премій протягом звітного періоду: $[Д = СП \pm \Delta РЗП]$, де Д – дохід від страхових операцій; СП – страхові премії; $\Delta РЗП$ – зміна резерву незароблених премій]. Зміна резерву незароблених премій розраховується як різниця між величиною резерву на початок і кінець звітної місяця: $[\Delta РЗП = (РНП_n - РНП_{n-1})]$, де $РНП_n$, $РНП_{n-1}$ – резерви незароблених премій на початок і кінець звітної періоду]. Незважаючи на те, що таке визначення доходу від страхових операцій пов'язане з рядом проблем методологічного характеру, воно є найбільш аргументованим, а тому придатним для формування прибутку від страхових операцій й використання у податкових розрахунках при визначенні оподаткованого прибутку.

Основною методологічною проблемою формування доходів від страхових операцій є недосконалість, економічна необґрунтованість методу “плаваючих кварталів”, що використовується в Україні для формування резерву незароблених премій. Методика його формування не враховує особливостей кожного страхового продукту (масовості страхування; строку дії договору страхування; частоти розподілу ризику; часу сплати страхової премії за укладеними договорами страхування й перестраховування), тому не відбиває реальних зобов'язань страховика і не забезпечує достовірної оцінки доходів від страхових операцій, а, отже, і оподаткованого прибутку за звітний період. Методи формування резервів незароблених премій, розповсюджені у міжнародній практиці (1/365 – “pro rata temporis”, 1/4; 1/8; 1/12; 1/24 – “паушальний метод”; метод 40 %; 36 %), ґрунтуються на розрахунку резерву за кожним договором страхування окремо і враховують усі його параметри, тому забезпечують економічно обґрунтовану оцінку як доходів, так і прибутку за звітний період.

Необхідність резервів збитків також зумовлена інверсією страхового технологічного циклу, але вони призначені для коригування між звітними періодами страхових виплат. Вони призначені для покриття збитків, що сталися

у звітному періоді, але по його закінченню з певних причин залишаються не врегульованими (негаразди сталися в кінці місяця, не вистачило часу для оформлення документів на одержання страхового відшкодування, тощо). Отже, на відміну від резерву незароблених премій, резерви збитків включають зарезервовані, але не сплачені суми страхового відшкодування за вимогами страхувальників, що вже відомі або можуть виникнути внаслідок страхових подій, що сталися у звітному періоді, тому як майбутні виплати їх слід включати до складу витрат звітного періоду.

Інші види резервів призначені гарантувати платоспроможність страховика або фінансувати певні витрати. Для покриття страхових ризиків з невисокою вірогідністю настання страхових випадків формуються спеціальні еквілізаційні резерви. Вони призначені забезпечити платоспроможність страховика у разі настання страхових випадків (резерв катастроф і резерв коливань збитковості).

Заходи, що запобігають появі ризикових ситуацій або їх локалізують, суттєво зменшують збитки, тому для фінансування протипожежної охорони, щеплення від хвороб у разі виникнення епідемій, протипаводкових заходів, тощо необхідно формувати резерви попереджувальних заходів. Для покриття впливу ринкових чинників, наприклад, значного раптового підвищення збитковості страхової суми доцільно створювати спеціальні резерви (коливань збитковості).

Із урахуванням сутності резерву незароблених премій та сутності решти резервів страхових компаній до пп. 1 п. 1 ст.156 Податкового кодексу України необхідно внести відповідні зміни, якими 1) запровадити корегування страхових платежів (внесків, премій) на суму приросту (убутку) резервів незароблених премій з ризикових видів страхування. Це дозволить одержувати економічно обґрунтовану суму доходів від страхових операцій як складову бази оподаткування; 2) резерви збитків включити до складу валових витрат страховиків.

Доходи у вигляді повернутих сум технічних резервів, інших ніж резерв незароблених премій, виникають як різниця між попередньо зарезервованою та фактичною сумою виплат, обрахованою після з'ясування причин і визначення точного розміру збитків. Суми, повернуті з централізованих страхових резервних фондів та технічних резервів, інших, ніж резерв незароблених премій є доходами страхової компанії, до яких їх і слід включати.

Ще однією з актуальних проблем удосконалення прибуткового оподаткування страховиків є розробка підходів до оподаткування страхових премій, сплачених (нарахованих) за договорами перестраховування ризиків. Їх неодноразова зміна у вітчизняному податковому законодавстві свідчить про складність і незавершеність їх вирішення. Операції з перестраховування ризиків є однією з найважливіших особливостей кругообігу фінансових ресурсів страховиків, а тому і вагомим чинником впливу на формування бази прибуткового оподаткування. Необхідність перестраховування ризиків зумовлена специфікою страхування і реалізується у передачі перестраховику частини відповідальності за застрахованими ризиками, тобто її перерозподілу між прямим страховиком і перестраховиком. Підвищуючи платоспроможність

ринку страхових послуг та збільшуючи його ємність, перестраховання ризиків позитивно впливає на розвиток страхового сектора і потребує економічно виправданих підходів в оподаткуванні. Прямий страховик разом із частиною відповідальності за застрахованими ризиками передає перестраховику частину страхової премії, одержаної від страхувальників. Вона відповідає усім критеріям визнання витрат (зменшує активи компанії, здійснюється для одержання доходів і її сума може бути достовірно оцінена), у складі яких її і потрібно відображувати. Для перестраховиків такі надходження стають доходами, чим збільшують базу оподаткування.

Дослідження сутності доходів і витрат страховиків дозволило розробити їх класифікації, концепція яких побудована на економічній природі та їх особливостях у страховій галузі (табл. 2).

Докладно розкриваючи економічну природу кожного виду доходів і витрат, запропонована концепція дозволяє визначити економічний прибуток як у цілому для страхової компанії, так і за кожним видом діяльності, тому може використовуватись для удосконалення методики прибуткового оподаткування страховиків, а також для прийняття ефективних управлінських рішень щодо вибору найбільш перспективних напрямків діяльності страхової компанії, що посилять її позицій на споживчому ринку.

Алгоритм формування бази прибуткового оподаткування страховиків можна представити у вигляді різниці між їх доходами та витратами [$\Pi = Д - В$, де Π – прибуток страхової компанії; $Д$ – доходи страхової компанії від усіх видів статутної діяльності; $В$ – витрати, пов'язані з одержанням доходів].

Для розрахунку доходів страхової компанії використовують формулу: [$Д = (Сп +/- Всп) + Спп + Квп + Свп + Пцр + Ді$, де $Сп$ – страхові премії; $Всп$ – сума приросту (убутку) резерву незароблених премій за звітний період; $Спп$ – надходження страхових премій від перестраховання; $Квп$ – комісійні винагороди за перестраховання; $Свп$ – частки від страхових сум та відшкодування, сплачена перестраховиками; $Пцр$ – повернуті суми з резервів, інших ніж резерви незароблених премій; $Ді$ – інші доходи страхових компаній].

Витрати діяльності страхової компанії визначаються як сума видатків на проведення страхування та інших витрат: [$В = Вс + Спс + Всп + Вцр + Ввс + Ві$, де $В$ – витрати страхової компанії; $Вс$ – виплати страхових сум і страхового відшкодування; $Спс$ – страхові платежі, сплачені перестраховикам; $Всп$ – страхові суми та страхове відшкодування, сплачені за договорами перестраховання; $Вцр$ – відрахування у страхові резерви, інші ніж резерв незароблених премій; $Ввс$ – витрати на проведення страхування; $Ві$ – інші видатки].

Використовуючи регульовальну функцію податків, державі доцільно за допомогою податкових пільг впливати на розвиток стратегічно важливих видів страхування, розвиток страхування у віддалених або потенційно небезпечних регіонах, на зростання капіталізації страхових компаній, вирішення низки інших завдань, продиктованих потребами країни.

Таблиця 2.

Класифікація доходів і витрат страхових компаній за видами діяльності

Звичайна діяльність			
Операційна діяльність	Основна діяльність	Доходи	Витрати
		Страхові премії за прямим страхуванням (скориговані на суми зміни резервів незароблених премій); за перестрахованням; за сострахованням; комісійні винагороди за передачу ризиків у перестраховання; частки страхових сум і страхового відшкодування, сплачені перестраховиками, тантьєми; повернені суми з централізованих страхових резервних фондів та технічних резервів, інших, ніж резерв незароблених премій	Виплати страхових сум та страхового відшкодування; страхові платежі, сплачені перестраховикам; страхові суми та страхове відшкодування, сплачені перестраховикам; відрахування у технічні резерви, інші ніж резерв незароблених премій або у математичні резерви зі страхування життя; відрахування у централізовані страхові резервні фонди; витрати на проведення страхування; інші витрати, що включаються до собівартості страхових послуг
	Інша операційна діяльність	Доходи від реалізації іноземної валюти, інших оборотних активів, від операційної оренди активів, списання безнадійної кредиторської заборгованості; реалізації прав регресної вимоги страховика до недобросовісного страхувальника або особи, відповідальної за заподіяний збиток; надання консультаційних послуг; одержані штрафи, пені та неустойки	Собівартість реалізованої іноземної валюти, собівартість реалізованих оборотних активів, сума безнадійної дебіторської заборгованості; визнані штрафи, пеня та неустойка; платежі до бюджетів усіх рівнів (плата за землю, податок на власників транспортних засобів, місцеві податки й збори)
	Фінансова діяльність	Одержані відсотки за кредитами, виданими страхувальникам; відсотки за депозитами; дивіденди	Дивіденди та проценти, виплачені по цінних паперах; витрати з управління активами
	Інша діяльність	Доходи від орендних (лізингових) операцій; від продажу необоротних активів, фінансових інвестицій	орендні (лізингові) платежі
Надзвичайна діяльність			
	Доходи від надзвичайних подій	Відшкодування збитків від надзвичайних подій, спричинених екстремальними ситуаціями	Збитки від надзвичайних подій, спричинених екстремальними ситуаціями

Висновки.

1. Ефективність механізму прибуткового оподаткування визначається оптимальним податковим навантаженням, що ґрунтується на економічному

потенціалі страхових компаній. Раціональність прямого податку на прибуток залежить від критеріїв визнання і оцінок доходів і витрат як основних складників фінансового результату.

2. Найважливішою проблемою, що виникає у процесі формування прибутку страховиків, є розробка науково обґрунтованої методики розподілу доходів і витрат між звітними періодами, що базується на оптимальних, економічно виправданих методах і прийомах формування страхових резервів, адаптованих до особливостей страхових продуктів.

3. Найбільш аргументованою, а тому найбільш придатною для визначення прибутку й використання у податкових розрахунках є оцінка доходу від страхових операцій як алгебраїчної суми страхових премій і величини, на яку зростають або зменшуються резерви незароблених премій протягом звітного періоду.

4. Резерви збитків забезпечують перерозподіл витрат між звітними періодами, тому суми відрахувань у резерви, інші ніж резерв незароблених премій слід включати до складу витрат звітного періоду; а суми, повернені з таких резервів – до складу доходів.

5. Страхові платежі, сплачені перестраховикам, відповідають усім критеріям визнання витрат, тому у прямих страховиків вони зменшують базу прибуткового оподаткування, а у перестраховиків - збільшують.

Список використаних джерел

1. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика/ К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю [пер. с 13-го англ. изд.] – М.: ИНФРА-М, 1999. – XXXIV, 974 с.
2. Податковий кодекс України: закон станом на 2 грудня 2010 року/ Верховна Рада України. / [інтернет ресурс] // www.zakon.rada.gov.ua.
3. Джигир Ю. Пряме оподаткування прибутків страховиків: позиції і підходи // Україна BUSINESS.– 2004. – № 36. – С. 2-3. Кисельова О. Модель оподаткування страхової діяльності: тенденції та механізми: Монографія. – К.: Вид. дім “Корпорація”, 2006. – 375 с.
4. Турбина К.Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К.Е. Турбина. – М.: Анкил, 2000. – 320 с.
5. Орланюк-Малицкая Л.А. Страховые операции / Л.А. Орланюк-Малицкая. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 240 с.
6. Манэс А. Основы страхового дела / А. Манэс [сокр. пер. с нем.]. – М.: Анкил, 1992.– 114 с.
7. Юлдашев Р. Т. Организационно-экономические основы страхового бизнеса / Юлдашев Р. Т. – М.: Изд-во «Анкил», 2002. – 248 с.
8. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленка. [відп. за випуск Головка В.А.] – К.: ”Техніка”, 2009. – 576 с.
9. Показники діяльності страхових компаній за 2000-2009 рр./ [Інтернет ресурс] – Режим доступу: // www.dfp.gov.ua.

10. Статистичний збірник /діяльність податкової служби України за 2009 рік. – К.: ДПА України, 2009. – 159 с.
11. Про страхування: закон станом на 04 жовтня 2005 р. / Верховна Рада України. - [Інтернет ресурс]. – Режим доступу: [//http://www. zakon. rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
12. Ефимов С. А. Экономика и страхование [Энциклопедический словарь] / С. А. Ефимов. – М.: Цериx-ПЭЛ, 1996. – 528 с.

Подано до редакції 3 березня 2011 року

Островерхая Р.Э.

Прибыль страховых компаний и порядок ее формирования

В статье рассмотрены основные проблемы, возникающие в процессе формирования прибыли страховых компаний и предложено порядок определения базы подоходного налогообложения.

Ключевые слова: *страховая компания, доходы, расходы, финансовый результат, прибыль, налог, объект налогообложения, база налогообложения.*

Ostroverhna R.E.

The profit out insurance company and technique of regulation

The order of basic problem questions of organization of account and is designated the basic ways of improvement of organization of the account of their reflection.

Keywords: *insurance company, insurance bonus, incomes, expenses, financial result, profit, tax, object of taxation, basis of taxation.*

Островерха Рита Едуардівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Національного Університету державної податкової служби України.